De toekomstvisie van Kees Zoeteman

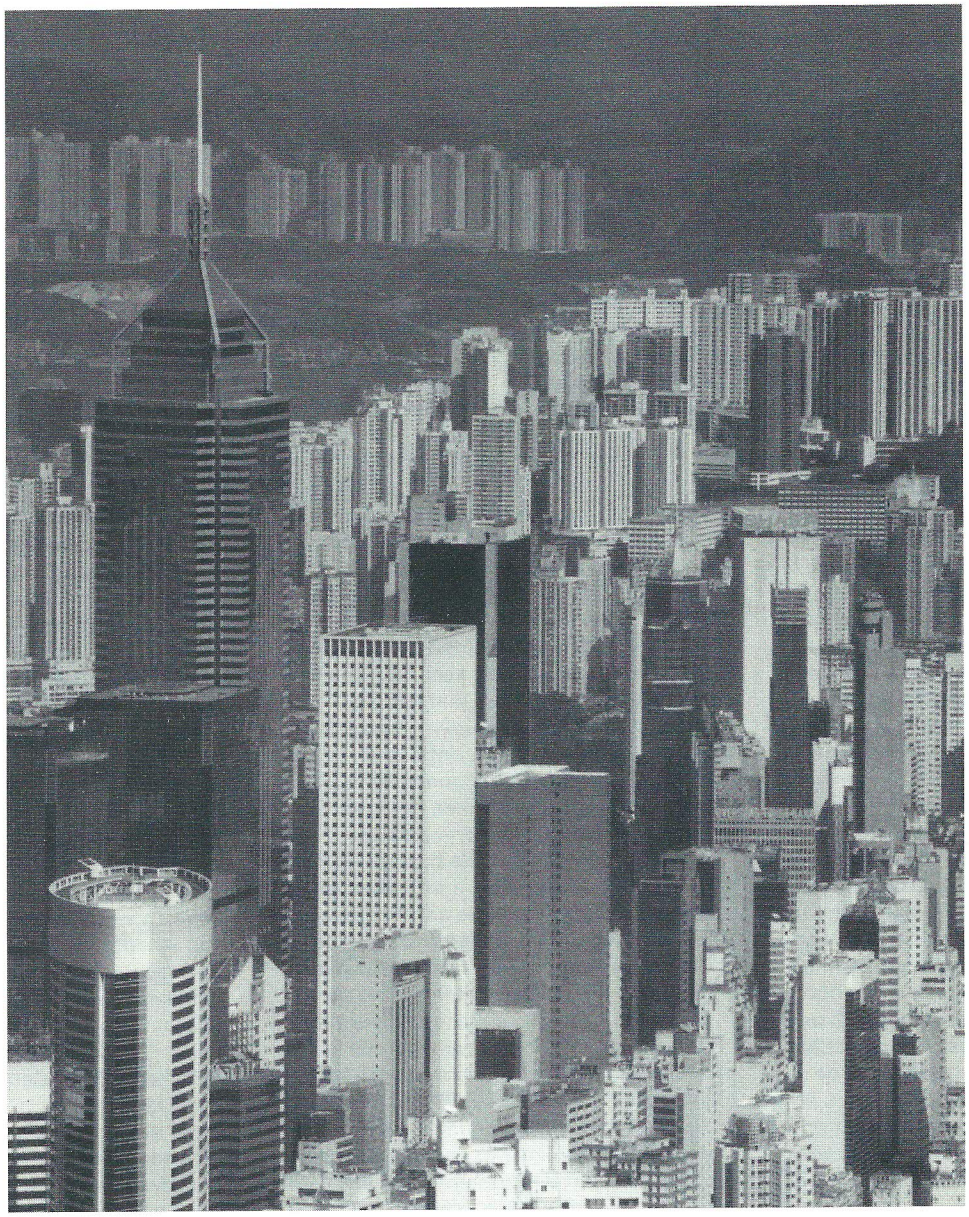

FOTO: HONG KONG ISLAND, NILS BAUNBAEK, POLFOTO

HEMELBESTORMERS GEVRAAGD

De Italiaanse architecte Lina Bo Bardi noemde de Westerse cultuur ooit moe - zielsmoe. Een cultuur die op het punt van 'vooruitgang' harder vooruit is gegaan dan op het gebied van 'beschaving'. Huizinga had het in dat verband al over de 'barbarisering' van de Westerse samenleving. Glad ijs natuurlijk - dit soort 'grote' uitspraken. Moeilijk hard te maken. En toch, zo meent de Haagse topambtenaar Kees Zoeteman, uiterst belangrijk om je mee bezig te houden. Want de grote problemen van onze tijd zijn stuk voor stuk cultuurproblemen.

Het heden: 'Ongevraagd wordt elke burger in de Westerse maatschappij via de krant, de radio en de televisie overgoten met ideaalbeelden. We worden uitgenodigd de lekkerste soorten frisdrank, bier en wijn te drinken, stoere sigaretten te roken, de betere luiers en wasmiddelen te gebruiken, afval gescheiden in te zamelen, opwindende telefoongesprekken te hebben met erotische anonieme partners, snel een vakantiereis te boeken naar verre oorden, jeugdig te blijven met de juiste shampoo en huidcrème en tijdig een verzekering af te sluiten voor onze begrafenis. De dag- en weekbladen stellen ons op

de hoogte van angstaanjagende rampspoed, van het verloop van sportwedstrijden en van het seksleven van sterren en koninklijke familieleden.'
Helemaal aan het begin van zijn epos over de toekomst van de moderne samenleving zegt Zoeteman een paar jaar geleden even met de mond vol tanden te hebben gestaan. Die keer dat hij, ergens in Zwitserland, het reilen en zeilen van de Europese samenleving had proberen uit te leggen aan een gevluchte Tibetaanse non. Wat niet lukte. Maar bij hem wel de vraag had doen rijzen 'of de stormachtige ontwikkeling van onze maatschappij op technisch vlak wel gelijke tred heeft gehouden met onze ontwikkeling op geestelijk gebied.'
Een van de vragen die bij hem opkwam was of de technologische suprematie van het Westen wel automatisch betekent dat de geïndustrialiseerde landen ook op het vlak van moraliteit en spiritualiteit toonaangevend zijn? "Ten slotte zijn we zonder vergelijkingsmogelijkheid snel geneigd te vergeten dat het ook anders kan - dat we een keuzemogelijkheid hebben."

> "Waarom zouden we 10% van het geld dat aan bijvoorbeeld kernonderzoek wordt besteed niet aanwenden voor werkelijk grensverleggend onderzoek? Te denken valt aan onderzoek dat de aandacht op de onverklaarde verschijnselen richt, op de relaties tussen *mind and matter* bijvoorbeeld. Dan zouden we voor fundamentele wetenschappelijke verrassingen komen te staan, zoals die rond 1900 nog veelvuldig voorkwamen, maar de laatste decennia zijn uitgedoofd. We zoeken de vernieuwing in een doodlopende gang van bestaande paradigma's en vergeten dat er bovengronds nog werelden te winnen zijn."

Zoetemans lijvige eind vorig jaar bij uitgeverij Samsom Tjeenk Willink verschenen boek *Pioniers Gevraagd* wil niets meer en niets minder zijn dan een analyse van de Westerse cultuur. Hoog gegrepen natuurlijk. In zijn inleiding geeft hij ruiterlijk toe zelf ook zijn twijfels te hebben gehad ('Ik voel me niet de meest aangewezen persoon om een dergelijke riskante onderneming aan te gaan'), maar zich vervolgens ook gerealiseerd te hebben dat dat in onze gespecialiseerde samenleving voor weinigen meer geldt. De uitdaging is nu juist over muren heen te leren kijken. En dan blijkt het milieuprobleem niet alleen een milieuprobleem, maar in de eerste plaats een cultuurprobleem te zijn. *Pioniers Gevraagd* is een boek vol dwarsverbanden: "Trends die ik van anderen heb opgepikt vat ik samen en aan de hand daarvan trek ik lijnen naar de toekomst."

Kees Zoeteman

Het is zo langzamerhand een gewoonte geworden het uitkomen van een nieuw boek van Kees Zoeteman te omlijsten met een keur aan geestrijke speeches. Bij de presentatie van Zoetemans eersteling *Gaiasofie* in 1989 zette de toenmalige milieuminister Ed Nijpels de toon door herinneringen op te halen aan de ongewone gesprekken die hij met zijn topambtenaar had gevoerd in de wachtruimtes van luchthavens en op andere plekken op reis. Vorig jaar bracht uitgeverij Samsom *Pioniers Gevraagd* ('Op weg naar een bezielde samenleving') uit. Resultaat van drie maanden studieverlof. "Geen gebruikelijk boek, maar wel een inspirerende visie," vond milieuminister Margaretha de Boer - Zoetemans nieuwste politieke baas. "Boeken van ambtenaren gaan vaak over hele concrete, harde feiten en cijfers. Weinigen wagen zich aan een project zoals Kees Zoeteman ter hand heeft genomen." Hoewel de plaatsvervangend directeur-generaal Milieubeheer zich enige maanden later nog aanzienlijk verder buiten het kader van zijn werkterrein als chemicus en beleidsambtenaar zou wagen. Voorjaar 1996 verscheen dan eindelijk de zoveelste versie van het manuscript dat al vanaf 1990 in zijn bureaula op een uitgever had liggen wachten: *Over Moeder Aarde*. Thematisch gezien minder breed dan *Pioniers Gevraagd*. Het draait hierin allemaal om de relatie mens-natuur. Maar toch ook een stap verder. "Ik heb geprobeerd om weer een gordijntje extra open te trekken." Twee opvallende boeken: de breed uitwaaierende intellectuele cultuuranalyse gevolgd door die verrassende bundel gesprekken met twaalf spirituele vernieuwers. In deze VA daarom ruim aandacht voor beide boeken en de man achter de schermen: een 'hoofdmens op zoek naar zijn hart'.

MORALITEIT

We zitten bovenin het nieuwe VROM-gebouw pal tegenover het Haagse Centraal Station. Hij vertelt: "In de loop van het onderzoek drongen zich vanzelf conclusies aan me op. Bepaalde problemen keerden steeds terug. Gaandeweg tekende zich een beeld af van de samenleving als geheel. Zo bekroop me tijdens het schrijven meer dan eens het gevoel dat we als maatschappij aan het afglijden zijn. Materieel gaat het in ons land steeds beter, maar moreel gaat het de verkeerde kant op."
De tv-programma's van de laatste tijd zijn daar volgens hem alleen maar voorbeelden van. "Huizinga had het in de jaren dertig over hetzelfde toen hij sprak over de barbarisering van onze cultuur. Daarmee hekelde hij de teloorgang van geestelijke idealen in een materialistische tijd. Die barbariseringstendens zit er stevig in tegenwoordig. De televisie weerspiegelt in zekere zin wat er op een bepaald moment leeft in de maatschappij; daaruit kun je afleiden dat de balans tussen materialisme en moraliteit niet alleen op tv zoek is. Veel mensen dreigen steeds oppervlakkiger te gaan leven."

> "De introductie van de radio was volgens Huizinga al een terugval tegenover het lezen. Want lezen vereist een veel actievere houding. Huizinga wijst op het vroegere vermaak van dans, zang en spel dat men zelf bedreef. Dat is verschoven naar het voor zich laten dansen en spelen. Met de bioscoop en straks de virtuele realiteit neemt het geestelijk passieve element voortdurend toe."

Zoeteman: "Enerzijds zie je een groeiende oppervlakkigheid, maar aan de andere kant ook een tegenbeweging van jongeren die daar bewust afstand van nemen - wakker worden, werken aan een nieuwe samenleving. Dat geeft hoop."

"De barbarisering van onze cultuur is mede het gevolg van een naar de afgrond trekkende kracht in onze ziel."

Zoeteman onderscheidt in zijn boek vier drijfveren of krachten. Krachten die voor hem de kern raken van de grote problemen van onze tijd: arbeidsuitstoot, werkeloosheid, vreemdelingenhaat, criminaliteit, honger en verpaupering. Zodra je door probeert te dringen tot de wortel van die problemen, kom je volgens hem niet om het innerlijk van de mens heen. De buitenkant heeft met de binnenkant te maken: de buitenkant vloeit voort uit de binnenkant. Een van de conclusies die we tegenkomen in het boek luidt als volgt: 'De barbarisering van onze cultuur is mede het gevolg van een naar de afgrond trekkende kracht in onze ziel.' Een kracht die Zoeteman de tegenpool noemt van een zielekracht die hij als 'verheffend' omschrijft.
"Een kracht die leidt in de richting van een utopie gekenmerkt door een absoluut respect voor al wat leeft." De absolute

tegenpool dus van de neerdrukkende kracht die de mens juist de richting op duwt van wellust en sadisme.
Zoals hij ook een 'technisch-veroverende' kracht onderscheidt tegenover een 'dromend-verleidende' kracht. Zijn uitleg: "De verleidende kracht zegt: 'maak je geen zorgen, pluk de dag'. Een kracht die leidt tot dromen, opgaan in het gevoel, vluchten uit de werkelijkheid - terug naar het verleden. Die je kunt associëren met de romantiek. Een kracht die leidt tot de natuur-erotische utopie, zoals je die tegenkomt bij Thoreau, Rousseau of bij de hippies.
"Tegenover de verleider staat de veroveraar. Gericht op de toekomst, sterker nog: de veroverende mens trekt de toekomst naar het heden, met de machine als zijn werktuig. De veroveraar probeert voor alles een mechanische, technische oplossing aan te dragen."

KLUIZENAAR

De verleidende kracht, zegt u ergens, leidt tot kluizenaarschap.
"Ja, want het is de tegenpool van de extraverte veroveraar. Die verleidende kracht maakt dat je naar binnen wilt gaan. In de binnenwereld kom je de erotiek tegen en ook de kuisere vorm daarvan: de liefde tot de natuur en tot Moeder Aarde."

Toch omarmt u de natuur-utopie niet. Vindt u het verkeerd om onmaterialistisch te zijn?
"We leven niet voor niets op aarde. We leven te midden van de materialiteit. En we zullen dus het spirituele en het materiële moeten verbinden. Aan verleidende krachten kun je idealen verbinden die meer op het verleden zijn gericht - op het oude. De techniek richt zich op de toekomst. Wij leven in het heden, dus we moeten ertussen zitten."

U noemt de verleidende kracht escapistisch. Hij zou niet tot oplossingen leiden. Maar zitten niet heel veel utopisten juist in die hoek: Rousseau, Thoreau, Ton Lemaire?
"Ze zetten zich af tegen het mechanische. Zoeken daarmee de polariteit, en dat is gelijk hun beperking. Ze bevinden zich al gauw in de wereld van de illusie. Alles heeft zijn goede kanten, dromen ook. Maar ook de technische pool draagt het zijne bij.
"Waarom is de weg naar de hemel zo smal? Omdat die twee utopieën aan weerszijden liggen. Als je de technocratische wereld zat bent waar je de hele dag gehaast in leeft, is de verleiding groot om meteen naar het andere uiterste door te schieten: alles los te laten. Deuren dicht te gooien en fantaseren maar: de wereld van de illusie. Maar het is juist de kunst om elke dag in dat midden te staan. Die twee grote krachten tegelijk te laten inwerken. Ik zie het natuur-erotische niet als ideale utopie voor de gehele samenleving."

Komt uw boek Pioniers Gevraagd toch niet opvallend vaak uit bij de spirituele en de natuur-erotische utopie?
"Ach, al die utopieën zijn maar vereenvoudigde schema's. Ze dienen als denkraam. De werkelijkheid is altijd ingewikkelder. Dat neemt niet weg dat ik op de lange termijn toch de spirituele utopie als hoogste ideaal zie." Doelend op de utopie die het meest onder invloed staat van de zielekracht die hij 'moreel verheffend' noemt.

> "Om het barbariseren van onze cultuur tegen te gaan zullen mensen de moed moeten vinden om zich in te zetten voor het voorbereiden van de spirituele utopie. Maar velen zal die ogenschijnlijk *softe* benadering als te idealistisch en als onvoldoende voorkomen om maatschappelijk effect te sorteren. Dat is ook juist. De maatschappij als geheel kan nog niet volbrengen wat individuele mensen wel kunnen realiseren."

Zoeteman: "In de spirituele utopie zijn alle handelingen tegenover medemens en natuur moreel verantwoord. Dat is iets wat nu voor een hele samenleving onhaalbaar is. Er zijn wel altijd kleine groepen geweest die dat probeerden na te leven, bijvoorbeeld de Katharen in het zuiden van Europa."
Zolang mensen in hun egoïsme blijven zitten, blijft broederschap een vrome wens. Idealisme alleen is niet genoeg: "Met idealisten kun je wel iets opzetten, maar tien tegen één dat het binnen de kortste keren stukloopt op persoonlijke egotripperij. Pas als je ego zich volledig heeft kunnen uitleven, ben je rijp voor zoiets als een spirituele utopie. Pas daarna ontdekken mensen het algemeen belang en komen ze vanuit zelfkennis tot altruïsme. Je bent niet zomaar een altruïst. Daarvoor moet je eerst leren tot wat voor beperkingen het egoïsme leidt."

VERDORPING

Voor de samenleving als geheel verwacht hij veel meer van een ander model. "Schematisch gezien bevindt dat zich op het kruispunt van beide assen. Ik noem dit de *organische utopie*, die letterlijk het midden houdt tussen de vier werelden. Die schept een balans tussen alle vier de krachten - zowel tussen de verleidende en de veroverende, als tussen de neerzuigende en de verheffende krachten."
"Een utopie ook die in tegenstelling tot de spirituele utopie op grotere schaal gerealiseerd kan worden. Het idee van Thomas More in zijn boek *Utopia* is ook een organische utopie. Het genieten staat er voorop. Wat ook weer aansluit op de huidige Nederlandse trend, want genieten is op het ogenblik dé grote trend hier te lande. De marktonderzoeker Edelkoort

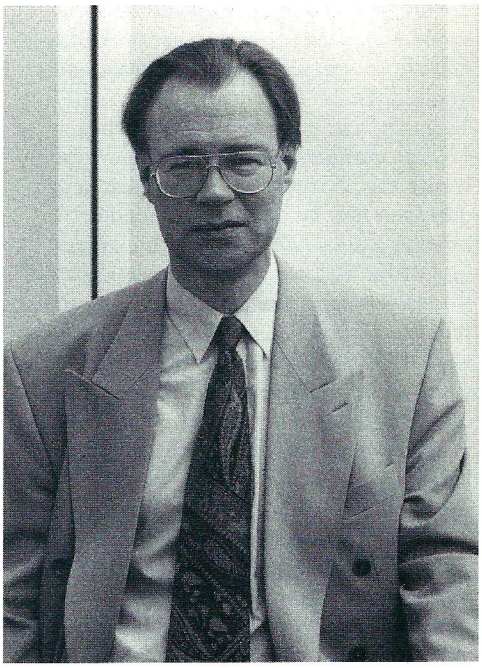

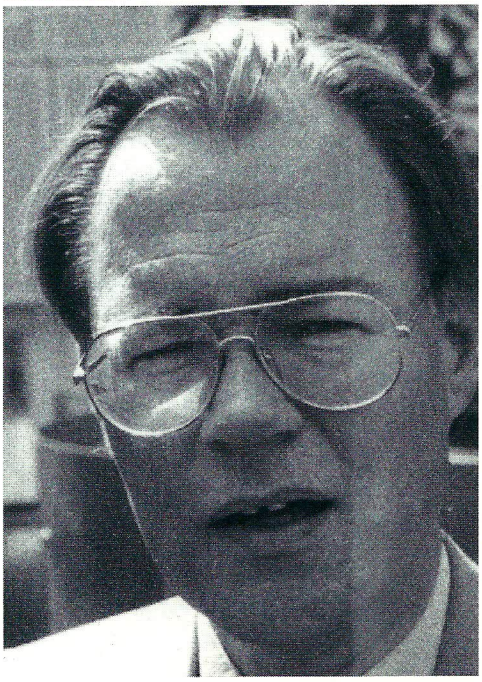

FOTO'S: MICHIEL WIJNBERGH

noemt Nederland niet voor niets een 'genotseiland."
Wat nog niet wil zeggen dat een land als Nederland al een utopisch voorbeeld zou zijn. Met genieten alleen kom je er volgens Zoeteman niet: "Streven naar een organische utopie betekent dat je een sociaal evenwicht nastreeft, De huidige technocratie zuigt mensen op en spuwt ze weer uit als ze overbodig worden. Door mensen te behandelen als robotten, stompen hun gevoelens af. Als compensatie daarvoor zoeken zulke mensen exotische oorden om naar toe te vluchten, of steeds vreemdere seksuele uitspattingen. Ook dat is de barbarisering waar Huizinga op doelde."

Een ethisch reveil?
"Om een nieuw evenwicht te scheppen, kun je niet om de moraal heen. Maar het valt niet mee om in deze samenleving een morele boodschap te brengen. Boeken à la Plato lopen niet meer. De moraal heeft door sommige daden van de kerken zo'n centralistische, autoritaire, dwingende bijklank gekregen, dat zelfs het woord Christus niet meer kan. Zoveel woorden zijn misbruikt en beladen geworden, dat we nieuwe moeten vinden."

> "*Village Homes* is een wijk van tweehonderd huizen op 24 hectare grond aan de rand van Davis, Californië. Gebouwd op de grond van een voormalige tuinderij, met maximale participatie van de toekomstige bewoners. Het ontwerp is gemaakt in het begin van de jaren zeventig. De huizen zijn op het zuiden gericht om maximaal van zonne-energie te profiteren, gegroepeerd in achttallen rondom een gezamenlijke tuin - die de bewoners naar eigen behoefte beheren als moestuin, boomkwekerij, speelplaats, grasveld of anderszins. De straten zijn smal gehouden en er loopt een uitgebreid netwerk van fiets- en voetpaden door de wijk. Er is nauwelijks gemotoriseerd verkeer. Daardoor blijft er veel vrije ruimte over voor groepen vruchtbomen en struikgewas. Beekjes slingeren door het gebied en vormen samen met het grote, onverharde oppervlak een natuurlijk ontwateringssysteem. Het bijzondere van de wijk is dat zich vanuit het ontwerp een ongewone band tussen de bewoners heeft ontwikkeld, waaruit een eigen identiteit spreekt, en men sociale verantwoordelijkheid voor elkaar neemt. Samenwerking ligt er bij het beheer van de gemeenschappelijke tuin. Op hoger niveau gaat het om het beheer van de algemene groene ruimte van de wijk en de verkoop van het surplus aan geproduceerd fruit aan de groothandel van Davis. Door het ontwerp en het gezamenlijk optrekken worden kosten bespaard, resulterend in een 40 % lagere energierekening, lagere kosten voor onderhoud van wegen en afwatering en een forse voorziening in eigen voedsel."

GEKKENHUIS

Stel dat dit lukt en de organische utopie krijgt vorm?
"Dan krijg je een vermenging van wat Thoenes de A- en de B-cultuur noemt. In de A-cultuur draait het om snel geld verdienen en carrière maken: de hoog-dynamische samenleving zoals we die kennen in het Westen, met alle stress en afstomping van dien.
"De B-cultuur daarentegen is er een van inkeer, bezinning en vrije beschouwing. Van onthechting, natuurbeleving, introspectie. Zelf aan de knoppen van je leven draaien.
"De A-cultuur is een bedreiging aan het worden omdat zij zich steeds extremer ontwikkelt. Onze computers moet je in de gaten houden, we worden steeds meer geleefd door die dingen." Met de aandelenbeurs als frappant voorbeeld: "Als je ziet hoe ze daar in de weer zijn met telefoons en beeldschermen. Een gekkenhuis."

> "De mens is nu zelf steeds meer een god in zijn stoffelijke wereld aan het worden. Geketend aan het mechanisme van zijn eigen vooruitgang gaat hij lijken op een robot zonder hogere bezieling. Wat hij stoffelijk wint, verliest hij geestelijk. De beherende mens, die je ook in de Bijbelverhalen aantreft, ontmoette nog natuurwezens, overledenen en goden. De veroverende mens van nu moet dit steeds meer ontberen. Hij kan niet anders meer dan negeren wat niet gemeten of gefotografeerd kan worden. Ervaringen uit die hoek bestempelt hij als bijgeloof of hallucinatie. Zo dreigt met het veroveren van de stoffelijke wereld de toegang tot die andere wereld verloren te gaan. Het erge is dat velen die verandering niet eens meer opmerken of als verlies ervaren."

Kees Zoeteman: "En toch wilde ik zelf die A-cultuur, die carrière, wel. Bij mij kwam het na mijn studie niet op om eerst twee jaar te gaan reizen. Ik stapte die samenleving in en dat deed ik graag. Daar lag de uitdaging, daar wou ik bij zijn.
"Het was natuurlijk ook een andere periode dan nu. Want intussen krijgt ook een B-cultuur vorm: mensen die uit het systeem stappen op zoek naar een alternatief. Kijk naar mijn kinderen, die zijn al anders dan ik toen. Die neigen meer naar B, willen eerst wat afstand nemen, ze hebben een jaar studiefinanciering over en vragen zich rustig af wat ze daar eens mee zullen doen. Soms krijgt het iets gênants, maar ik zie dat het een brede tendens is onder jonge mensen."
Zoeteman legt uit hoe de B-cultuur de A-cultuur van twee kanten aan het inperken is. Aan de ene kant door de jongeren die bewust later in de trein stappen, aan de andere kant door de ouderen die er eerder uitstappen. "Het begon allemaal met de pensionering: ouderen die met hun 65ste in de B-cultuur gingen en daarna heerlijk alleen nog maar dingen deden die ze zelf wilden. De invoering van de VUT heeft die mogelijkheid uitgebreid. Je kunt nu al vanaf je zestigste je eigen gang gaan. "Ambtenaren kunnen straks al op hun 55ste met pensioen. Ze leveren daar salaris voor in, maar daar staat die B-cultuur tegenover. Succesvolle zakenmensen stappen er nog eerder uit. Die zie je er met hun vijftigste mee ophouden. Die hebben volop middelen om uitgebreid tijd te maken voor wat nooit aan bod heeft kunnen komen. Ze huren een camper en gaan rondtrekken in Amerika of India - om zichzelf te vinden en er achter te komen wie ze ook weer waren."

En u persoonlijk? Ziet u het ook zitten, die B-cultuur?
"Ja hoor. Ik ben alleen een type dat er altijd iets mee wil doen. Bij mijn collega's op het ministerie ben ik wat dat betreft aan het juiste adres. Zij gunnen mij mijn toekomstvisies, maar zo gauw ik die ter sprake breng, vragen ze wel onmiddellijk: en wat kunnen wij ermee?" Uitstekende vragen, meent Zoeteman, want ze dwingen hem om zijn denkbeelden te concretiseren, wat onder meer is gebeurd door het schrijven van *Pioniers Gevraagd.*
"Dat boek kon tot stand komen dank zij een periode dat ik er tussenuit ben geweest, eigenlijk ook een vorm van B-cultuur. Vorig jaar waren hier op Vrom allerlei opvolgingskwesties aan de orde. Ik kreeg ineens grote behoefte aan een *time-out.* Die ik kreeg in de vorm van een half jaar kreeg, *sabbatical leave.*
"Drie maanden moest ik besteden aan een rapport over toekomstvisies die van belang konden zijn voor Vrom. En die andere drie maanden 'moest ik maar ergens op een berg gaan zitten'. Ik dacht: ik schrijf eerst dat rapport, dan heb ik dat tenminste af. Ik belandde in een soort stroomversnelling, het werd haast een obsessie. Dag en nacht werkte ik door, weekend in, weekend uit. Ik las en schreef ontzettend veel."
Na drie maanden lag het concept er: "Toen pas stond ik mezelf toe om weg te gaan naar die berg. Die oorspronkelijk in de woestijn in Zuid-Turkije lag - het oude Kanaän. Daar wilde ik heen." Dat ging niet door. "Vlak voor mijn vertrek braken er Turks-Koerdische onlusten uit. Ik had al een ticket naar Antalya, maar ik kon

mijn reis verleggen naar een bestemming aan de Turkse westkust. de zeven gemeenten uit de Openbaringen. "

RECREATIE

Uw opvatting van de B-cultuur is anders dan die van veel anderen, zo te horen. Lekker de luie donder uithangen is er niet bij.

"Nee, een luie donder ben ik niet. Misschien geen *workaholic*, maar ik kan wel lange tijd ontzettend hard werken. Natuurlijk probeer ik het evenwicht dat ik anderen voor houd ook zelf vorm te geven. Als ik hard werk, zoek ik een periode van afstand. Eigenlijk probeer ik dat elke dag. Maar soms móet er iets klaar, en dan pers je het er toch uit. Wat ten koste gaat van je lichaam. En dan denk je weleens: dit stemt niet overeen met de kosmische wetten. Ik moet dat evenwicht bewaren, want dan doe ik mijn werk geïnspireerder. Je merkt vanzelf wanneer je uit balans raakt.

"Ik ben in ieder geval niet iemand die niks doet, ook niet op reis. Hoewel ik dan wel met totaal andere dingen bezig ben. Met mijn dromen van die nacht bijvoorbeeld en wat ze betekenen. Ik ontdek dan mijn inspiraties en probeer ze te documenteren, dingen waar ik anders volstrekt niet aan toe kom."

Is dat dan uw recreatie, in de letterlijke zin van het woord?

"Dat zoeken naar je innerlijke energiebron geldt niet alleen voor mij, het geldt voor iedereen. Ik ben net als vele anderen een technocraat geworden. Veel hoofdmensen raken gaandeweg verstoken van de bron. Maar in feite leeft iedereen het liefst in zijn hart. Om daar te komen, moet ik naar de natuur. Daar kun je jezelf hervinden, echte rust ervaren en terugkomen bij je ware gevoelens.

"Vandaar mijn pleidooi voor een vollediger integratie van de natuur in het dagelijks leven, hoezeer dat soms ook tegen dovemansoren lijkt gezegd. Want op dit moment is de sociaal-technocratische utopie dominant. Ons hele maatschappelijk denken is erop gericht. Kijk naar het onoplosbaar lijkende fileprobleem. Een deel van de samenleving wil het morele vraagstuk liever omzeilen en kiest bij voorkeur een technische oplossing. In plaats van het autogebruik zelf ter discussie te stellen, maken we de auto schoner en de wegen breder. In plaats van het arbeidsethos ter discussie te stellen, maken we de werktijden flexibeler.

"Pas als je als overheid de portemonnee erbij betrekt, gaat het morele weer spelen. Geld ligt emotioneel en dat merk je gelijk op het politieke vlak: financiële maatregelen zijn per definitie politiek een hachelijke zaak. Een paar jaar geleden werd er heftig gedebatteerd over het reiskostenforfait. Een kabinet is er zelfs op gesneuveld: toen de ministerraad het eindelijk eens was, stemde de Kamer het af. Weg kabinet.

"Blijkbaar lag dat forfait te gevoelig. Ook voor dat probleem is een technische oplossing gezocht. We zoeken de oplossing dan in de techniek. Die moet ons van ons schuldgevoel afhelpen."

> "Hoe verrassend het ook moge klinken, in de beleidsverklaringen van grote bedrijven is vaak een veel ambitieuzere reeks doelstellingen te vinden dan in regeringsverklaringen."

"Veel hoofdmensen raken gaandeweg verstoken van de bron."

BASISINKOMEN

"Een ander emotioneel beladen vraagstuk dat steeds opnieuw terugkeert, is de bevolkingsgroei. Die wil men ook te lijf met technisch vernuft. Van anderen die er meer van weten dan ik, heb ik begrepen dat uitgebreid wordt onderzocht of er een pil te bedenken valt die de vruchtbaarheid verlaagt en tegelijkertijd de lust verhoogt. Want wil je die vruchtbaarheidsverlaging acceptabel maken, dan moet je daar wat tegenover stellen. Het is de zoveelste manier om de moraliteit, de bewuste keuze, te omzeilen.

"De bevolkingsaanwas houdt rechtstreeks verband met het gevecht om groene ruimte. Dat speelt in ons land bijvoorbeeld bij het Groene Hart. Iedereen riep dat dat open moest blijven. Maar het zal moeilijk worden, zeker op termijn. Want de verstedelijking leidt tot grotere druk op de resterende open ruimte. Als je dat Groene Hart open wilt houden, heb je krachtiger middelen nodig dan die waarover we nu beschikken. Anders slibt het onherroepelijk dicht. De samenleving moet het de overheid mogelijk maken die rol te spelen. Dat is de morele keus die we als samenleving dan maken."

Even terug naar die B-cultuur. Het basisinkomen ziet u als een belangrijke voorwaarde daartoe. Want een basisinkomen schept de financiële ruimte om afstand te nemen.

"Het basisinkomen is inderdaad een voorwaarde tot die B-cultuur. Op het ogenblik zitten we al verrassend dicht bij de invoering daarvan. Ik heb op grond van andere rapporten voorgerekend dat als je onze huidige studenten- en werklozenuitkeringen optelt, je er al bijna bent.

"Met een basisinkomen van 50% van het minimumloon valt niet te leven, maar het is toch een aardig bedrag. Dat is zonder grote problemen in te voeren. Slechts alleenstaande vrouwen met kinderen hebben dan nog een extra regeling nodig. Dat is te overzien. Een jaar geleden hadden onze ministers van financiën en economische zaken al een voorstel in petto. Alleen D66 heeft daar schoorvoetend positief op gereageerd, maar het is in ieder geval al zover dat ministers ermee naar buiten treden. Dus het idee ligt voor de hand. En je ziet de gevolgen als het niet gebeurt. Dan komt er verpaupering in ons land, mede door de stroom van migranten. Het indammen van die stroom lukt even, maar zo gauw ergens in de wereld een grote brandhaard komt, zoals in Joegoslavië, stromen de mensen weer binnen. Straks krijgen wij een multiculturele samenleving en die multiculturele bewoners van ons land krijgen ook een stem. Over enige tijd zijn we gewoon veranderd. Dan is Nederland niet meer het Nederland van 50 jaar geleden. Het wordt dan zoiets als Amerika, waar allerlei soorten mensen leven met elk andere achtergronden. Neem nu de vluchtelingen die op vlotjes uit Cuba trokken. Die werden door duizenden landgenoten in de Verenigde Staten opgewacht. Zo gaat dat toch?

"Straks komen ook mensen uit Somalië, China en noem maar op in groten getale hierheen. De grootste immigrantenstroom moet waarschijnlijk nog komen. Je ziet de veranderingen op ons afkomen: de multiculturele samenleving, de werkloosheid in de lagere inkomengroepen. Als je die grote vraagstukken wilt oplossen, dan kan dat basisinkomen al een geweldige stabiliserende kracht betekenen."

SPIRITUEEL WERK

Via de VN een wereldwijd basisinkomen?

"Ja, dat is het idee van Pieter Kooistra. Ik sta daar in principe achter. Alleen, om dat te realiseren moet aan zoveel voorwaarden worden voldaan, dat het nog geruime tijd zal duren. Er is bijvoorbeeld een wereldwijde computerregistratie voor nodig. Neem daar nog maar eens twintig jaar

voor. Dus nu is de tijd nog niet rijp."
Maar in Nederland staat het basisinkomen volgens Zoeteman voor de deur. "Er is alleen politieke moed voor nodig. Een politicus kan wel willen, maar hij moet mensen vinden die dat denkbeeld willen dragen. Invoering van het basisinkomen betekent de afschaffing van het arbeidsethos. Die stap moeten we nu maken. Waarom werken mensen? Kijk maar eens naar kinderen. Waarom doen ze graag aan dingen mee? Niet om het snoepje dat ze krijgen, maar om erbij te horen. Dat geldt ook voor volwassenen. Ze willen nuttig zijn, een gewaardeerde functie vervullen. Daar gaat het om, veel meer dan om het geld dat ze verdienen. Dat kan wel een motief worden, maar dan mag je je afvragen of dat het goede motief is."

> "Werk met een spirituele zingeving is dan ook een fundamentele voorwaarde voor een zinvol leven. Daarom hebben jonge mensen in getto's als eersten werk nodig, meer nog dan scholing, om hun zelfrespect te herstellen, waarna zij pas gemotiveerd worden om zich te scholen. Zonder werk is er geen hoop voor jongeren. Alle mensen moeten een gevoel hebben hun leven te beheersen. En de baan moet zodanig zijn dat daarbij lichaam, ziel en geest aan het werk zijn."

"Het basisinkomen geeft mensen de mogelijkheid om dingen te doen waar ze gemotiveerd voor zijn. Die dingen leveren vaak ook salaris op. Daardoor kan het bedrag dat nodig is voor een bestaansminimum laag blijven. Het maakt bepaalde baantjes weer betaalbaar, bijvoorbeeld een hulp in de huishouding of klusjesmannen. Je schept via het basisinkomen dus ook werkgelegenheid. Maar het meest aantrekkelijke van het basisinkomen vind ik dat het ruimte geeft aan de B-cultuur."

Zo'n basisinkomen is een vorm van staatsinvloed. U zegt dat je niet ontkomt aan normerende maatregelen, op andere gebieden ziet u de overheidsbemoeienis juist afnemen. U pleit voor parksteden met autonome, bijna anarchistische Internet-surfers. Waar ligt de balans?
"De decentralisatiegolf van nu, waar ook de parksteden in passen, hoort bij de trend van individualisering. Maar wat zit er achter die individualisering? Dat is de steeds asocialer en egocentrischer wordende mens. Alle trends wijzen daarop. De egocentrische mens is asociaal en wentelt al zoekend naar zichzelf de problemen die hij veroorzaakt af op zijn omgeving. Maar hij wil wel dat die omgeving hem blijft dragen, hem genot blijft geven, de mogelijkheden om zich te ontwikkelen.
"Het is de rol van de overheid om dat gemeenschappelijke belang te bewaken. Dat hoeft niet via de staat. De gemeente kan dat vaak beter doen, of een ander orgaan tot nut van het algemeen. Dat past ook in het streven om alles naar lagere niveaus te brengen. Zo houd je de problemen op menselijke schaal, zo blijven ze te overzien."
"Bij de buurtbewoner liggen de belangen. Individuen hebben misschien geen zin om zich met de gemeenschap te bemoeien, maar ze zien wel dat dingen geregeld moeten worden. Ik voorzie het ontstaan van steeds meer associaties, bijvoorbeeld van hartpatiënten die hun eigen cardiologen regelen. Of van Randstadbewoners die een recreatie-beheersvereniging in het leven roepen omdat anders hun Groene Hart verloren gaat. Dat wordt dan net zo'n belangenassociatie."

FOTO'S: FRANK FLIPPO

"Pas als je als overheid de portemonnee erbij betrekt, gaat het morele weer spelen..."

ZELFVERWERKELIJKING

Hoe ziet u de relatie mens-natuur, in verband met het bovenstaande?
"Alle dingen zijn uitingen van ons streven naar zelfverwerkelijking. Dat begint bij de behoeftenpiramide van Maslow. Je hebt eten nodig, dus er wordt landbouw bedreven. Daarna heb je een huis nodig, een dak boven je hoofd. Vervolgens wil je gewaardeerd worden, want zoals ik net al zei: de essentie van werk is waardering vinden in je eigen sociale context. Zo gaat het verder naar zelfrespect en tenslotte zelfverwerkelijking. Die zelfverwerkelijking is de rode draad, maar die kan ook ontaarden. Dan wordt voorbijgegaan aan de omgeving en daar ontstaan alle grote problemen. Zo gauw we eenmaal ontdekken dat we op zoek zijn naar onszelf, dan ontstaat een ommekeer, dan willen we verantwoordelijkheid nemen. Dan ontdekken we dat wijzelf de omgeving zijn."

Dan ga je ook bomen koesteren, dieren, planten...
"Dat zijn allemaal aspecten van onszelf. Als we onszelf ontdekken, zien we dat we een zijn met de omgeving. Dan zien we de heelheid en worden we van kolonist holist. Omdat je als universeel mens ook verbonden bent met die natuur."

Binnenkort verschijnt een nieuw boek van u, Over Moeder Aarde. Twaalf interviews over hoe mensen hun spirituele relatie met de aarde ervaren. Is dat een verlengstuk van Pioniers Gevraagd?
Zoeteman: "Dat heeft alles te maken met dat pionierschap. In *Over Moeder Aarde* geef ik aan dat de verleidende kracht ons de natuur laat vereren, misschien zelfs verafgoden. De veroverende mens in ons exploiteert de natuur juist. Die wil nut en gewin halen bij wat zij hem te bieden heeft. Dan heb je nog de kracht die ons in de afgrond trekt. Die laat ons de natuur vertrappen.
"De uitdaging blijft: leven in harmonie met de natuur en daar persoonlijk je verantwoordelijkheid voor nemen. Dat kan door technische mogelijkheden te leren kennen, en die combineren met de geestelijke krachten in de natuur. Je zou het haast eco-magie noemen. Dat is een grote spirituele uitdaging. Als het ons lukt de exploitatie van de natuurkrachten om te buigen naar het geestelijke, zal de landbouw weer heilig worden.
"Ook techniek is magie en wel een uiterst machtige vorm daarvan. We realiseren ons niet meer dat in een auto stappen een vorm is van magie bedrijven. Maar dat is het wel. Vroeger verplaatsten we ons met een paard, nu hebben we een auto met een motor erin, een magisch apparaat. Natuurlijke processen zijn ondergeschikt gemaakt aan onze wil. Je kunt jezelf enorme krachten toemeten, van het besturen van een auto tot het lanceren van een raket naar de maan. We zijn allemaal magiërs geworden, want ook computers en virtuele werkelijkheid zijn vormen van magie. Kunstmest is magie, alles gaat er sneller van groeien. Het is alleen een technisch tovermiddel. Het komt gemakkelijk los van ons hart te staan."

Op Findhorn groeit alles sneller.
"En dat is magie uit het hart, net als eco-magie. Want de mens is geroepen om de aarde vruchtbaar te maken, rijker door ons toedoen, in plaats van leeggeroofd te worden. Dat is ook de uitdaging van de organische utopie."

Frank Flippo

K. Zoeteman: *Pioniers Gevraagd.* Op weg naar een bezielde samenleving. Uitg. Samsom H.D. Tjeenk Willink, Alphen a/d Rijn, 1995.